

TÖRTÉNETI IRODALOM.

BOSNYÁK ÉS SZERB TANULMÁNYOK.

A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára. Szerkesztették Thallóczy Lajos és Áldásy Antal. Budapest, 1907. — *Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok.* Írta Thallóczy Lajos. Budapest, 1909.

— Két közlemény. —

I.

Köztudomású igazság, hogy a magyar állam fennállásának tényezői között az első sorban foglal helyet: keleti politikájának iránya és sikere; a minthogy a mult századok folyamán Magyarország hatalmi emelkedése és sülyedése a Balkán-államok területén kifejtett erőfeszítéseivel és elkövetett mulasztásaival a legszorosabb kapcsolatban áll. Magyarország sorsa rendszerint keleti határain túl: Belgrád és Várna között dőlt el.

Ebből a tényállásból természetszerűen foly az a kötelesség, hogy a magyar történetnyomozás és történetírás behatóan foglalkozzék a magyar korona társországainak és egykori mellék-tartományainak történetével, teljes világításba helyezze azt a befolyást, a mit a magyar politika és kultúra ott érvényesített.

Sajnos, ez irányban a mulasztás vádját nem háríthatjuk el magunktól. Pirúlva kell feltekintenünk a lócsei születésű *Engel János Keresztély* nagy alakjára, a ki 1772. és 1808. között, kora színvonalán álló német munkákban (hét terjedelmes kötetben) tette közzé Horvát-Szlavon- és Dalmátországok, Bosnia, Szerbia, Bulgária, Moldva, Oláhország, Galiczia és Lodoméria, végre a magyar főnhatóság alatt állott raguzai köztársaság történetét; tehát egymaga oldotta meg az egész feladatot olyképen, hogy az európai szakkörökben közelismerést küzdött ki.

Ellenben magyar nyelven *egyetlen egy* ilyen monographiát sem mutathatunk fel, mely a tudomány ezidőszerinti követeléseinek megfelelné.

Könnyen érthető tehát, hogy a történettudomány munkásai körében türelmetlenül várják a Bosznia történetét tárgyaló,

nagyjelentőségűnek ígérkező művet, melyen már egy negyedszázadon át meg nem fogyatkozó lelkesedéssel dolgozik — *Thallóczy Lajos*. Az időközönként általa közrebocsátott okmányközlések, előtanulmányok és töredékek hosszú sorozata zálogául szolgál annak, hogy monumentális alkotást fog nyújtani.

Thallóczy a történetnyomozás és történetírás egész területe fölött uralkodik. A kőfejtő napszámos munkájától föl a tervező műépítész alkotásáig mindenre képesítve, van és semmitől sem riad vissza kivételes munkabírása. Széleskörű könyv- és levéltári kutatások között csorbítatlanul őrizte meg írói formaezékét. Apró részletek forráskritikai fejtegetései mellett, a nemzeti és európai fejlődés legmagasabb álláspontjaira tud emelkedni. Ezenfelül megvan benne a szereplő egyéniségek befolyásának és az események összefüggésének méltatásában az a biztosság, melynek elsajátítására elsősorban a politikai és diplomáciai pálya nyújt magasabbrendű munkásainak alkalmat. Ezt az alkalmat megtalálta ő monarchiánk újabkori keleti politikájának egyik nagymestere oldalán, mint fogékony tanítvány, majd mint megbízható munkatárs. És noha ő a nyílt színpad tapsokat ígérő szerepköre helyett inkább a láthatatlan regisseur tevékenységében keresi ambíciója kielégítését, — feljogosítva veljük magunkat arra, hogy a Kállai Béni fölött tartott emlékbeszéd szerzőjéhez irányítsuk Goethe nemes szavait:

»Du gleichst
Dem Geist
Den Du begreifst.«

Ezeknek elmondására késztetve érezzük magunkat azon hatás alatt, a mit Thallóczy legújabb munkájának, a »Boszniai és Szerb Tanulmányok«-nak olvasása gyakorolt ránk.

Igénytelen címek alatt, látszólag ötletszerűen és összefüggés nélkül egybeállított értekezéseinek sorozatából¹ gazdag arczképcsarnok bontakozik ki. Szerbország, Bosznia és Hercegovina XV. századbeli történetéből a Brankovics, Oszoja és Koszacsá-dynastiák legérdekesebb fejedelmi sarjai vonulnak el szemünk előtt. Ezen félbarbár alakoktól sajátságosan üt el a nyugati renaissance egyik legragyogóbb egyénisége: Aragoniai Alfonz nápolyi király, kinek mesteri kézzel megalkotott jellemrajzát nyerjük.

¹ Radivoj, Ostoja István bosnyák király fia. — Katalin bosnyák királyné Rómában. — A Brankovicsok nemzedék-rendjéhez. — Hervoja unokahúga. — II. Tvartko bosnyák király házassági terve. — Tanulmányok a Koszacsá-család és Hercegovina történetéből. — A Koszacsák magyarországi szereplése. — Nagy Alfonz nápolyi király s a nyugati Balkán-államok. — Magyar és délszláv vonatkozású heraldikai tanulmányok.

Ebben nagy meglepéssel veszünk tudomást arról az ekkorig ismeretlen tényről, hogy a legelsőek egyike, ki ennek a »mustrakirálynak« értékét megbecsülni tudta, Hunyadi János volt. Az 1447-iki tavasz nyíltával Frangepán Ferencz vegliai püspököt bocsátván hozzá követül, azt a kérését terjesztette eléje, hogy fiát, Lászlót, küldhesse udvarához neveltetésének betetőzése végett. A király szívesen fogadta a nagy hadvezér ajánlatát és a nemes udvariasság hangján biztosította arról, hogy igyekezni fog a fiút atyja példájának utánzására nevelni.¹

De nem szándékozom az egyes tanulmányokat ismertetni. E helyett foglalkozni fogok némely részlettel, a melyek véletlenül ezidőszerint (Mátyás király uralkodása történetének új feldolgozására szánván el magamat) a saját tanulmányaim körébe esnek. Egy évtizedre (1448—1459) szorítkozom.

Kiegészítem, egy-két pontban kiigazítom Thallóczy előadását. Ő bizonyára szívesen fogja ezt látni, mert nem tartozik azokhoz az írókhoz, kik maguknak a tévmentességet igényelik. Éppen legújabb munkájában tiszteletreméltó bátorsággal igazítja ki korábbi munkáinak tévedéseit, végzi, hogy az ő kifejezésével éljek, az önmosdatás munkáját.

Példájának követésére nekem is alkalmat nyújt ő.

Hanc veniam petimus, damusque vicissim!

I.

Brankovics György családi politikája.

A magyar korona melléktartományainak fejedelmei közül mélyebben egyik sem nyúlt a magyarországi politika eseményeibe, szorosabb összeköttetésben a magyar államférfiakkal egyik sem állott, mint *Brankovics György* szerb deszpót (1427—1456). A genialis furfangnak és a vakmerő erőszaknak, a viszonyok alakulásához képest, váltakozva használt eszközeivel igyekezett egyrészt uralmát a hódító török ellenében biztosítani, másrészt a magyar fennhatóság előnyeit élvezni, a nélkül hogy kötelezettségeit teljesítenie kellene.

Politikájának szolgálatában felhasználta eszközök gyanánt leányait is. Mindig »két vasat tartva a tűzben«, általok a két császári udvarnál keresett támaszt. Az egyiket II. Murád szultánhoz, a másikat Zsigmond császár sógorához, Czilli Ulrik grófhoz adta nőül. És amazt, Máriát, miután 1451-ben özvegy-ségre jutott és az apai házhoz visszatért, egy újabb házassági

¹ Az 1447. évi április 10-én kelt levelet közli Thallóczy Tanulmányai Függelékében, mely az általa a magyar történelem szempontjából első ízben felkutatott barcelonai levéltár nagybecsű iratait tartalmazza.

combinatióba vonta be. Az egyetlen történeti emléket, a mi erről szól, Oklevéltárában közölte Thallóczy és most Tanulmányai-ban tüzetesen kommentálja.

Raguza városának a bosnyák királyi udvarnál levő követe 1454 szeptember 13-ikán jelenti, hogy a deszpót eljegyezte özvegy leányát »Pan Isera«-nak, »ki az ő segítségére érkezett volt«.

Az olasz szöveg szláv elnevezése alatt lappangó érdekes völegényt Thallóczy nem ismeri fel. A jelentésnek a milánói fejedelmi udvarhoz és ott az állami levéltárba eljutott egykorú másolatában egyetlen betűnek hibás írása okozza a rejtélyt. ¹ Isera helyett »Iscra« állott a jelentés eredeti példányában. »Pan Iscra« pedig nem más, mint »Giskra úr«, a kinek nevét kortársai a G betű elhagyásával szokták írni. ²

Hogy Brandeisi Giskra János, a híres huszita vezér, mikép jutott el 1454 nyarán Szerbiába, könnyen megmagyarázhatjuk.

Éppen a Thallóczy *Oklevéltára* egyik darabjából (1454 október 10-ikén kelt szrberniki levélből) tudjuk meg, hogy ezen időben a törököktől fenyegetett apósának segítségére hadat vezetett Czilli Ulrik gróf, a kihez azután hű szövetségese, Giskra is csatlakozhatott. Érthető, hogy az őt vele egybebecsülő politikai kapocsnak szorosabbá tételére a rokon összeköttetést kívánatosnak tartotta; annál inkább, mivel éppen ezen időben közte és Hunyadi János között az antagonizmus válságos alakulást vett, és az utóbbi Giskrával is ellenséges állást foglalt el. ³

Brankovicsnak szintén érdekében állott magához csatolni a hatalmas haderő fölött rendelkező cseh urat, a ki neki mind a törökök elleni háborúban, mind Hunyadi Jánossal szemközt, a mikor a viszonyok követelni fognák, jelentékeny szolgálatokat tehetett.

Thallóczy, görög és szerb krónikák elbeszélése alapján azt, hogy a házasság Giskra és Mara császárné között nem jött létre, valószínűnek tartja. Bizonyosságra emelik ezt a feltevést az ő szerkesztése mellett régebben megjelent *Raguzai Oklevéltár* adatai, a melyekből megtudjuk, hogy Mara 1457- és 1461-ben Szerbországban mint Murád császár özvegye élt. ⁴

¹ Az *Oklevéltár* név- és tárgymutatójában ez áll: »Pan Isera (?)«

² A lengyel Dlugoss »Iscra«, a magyar Turóczy »Izkra«, Velenceze budai követe 1458-ban »Iscra« formát használ. V. ö. Tóth Szabó Pál értekezését Giskráról. 7. l.

³ Hunyadi Jánosnak Giskrával szemben kifejtett actiójáról nagy-érdeklő részleteket tartalmaznak Aeneas Sylvius kiadatlan levelei a bolognai és florenzi codexekben. — Érdekes, hogy kevéssel a szerb eljegyzés előtt, 1454 július 6-án, Giskra 2000 forintot vett kölcsön Czilli gróftól. *Muchar*. VII., 399. l.

⁴ *Raguzai Oklevéltár*. 601, 753. l.

Brankovics nemcsak leányait, hanem unokáját, Czilli Erzsébet grófnőt is bevonta politikájának szolgálatába. Miként amazok az Ozman- és Habsburg-dynastiák között ingadozó állásának megszilárdítására voltak hivatva, az utóbbit arra használta föl, hogy a Hunyadi-házat az ő érdekkörébe vonzza.

A gyűlölet, melyet ő Hunyadi János ellen táplált, nem vakította el sasszemének éles látását. Korán számított azzal az eshetőséggel, hogy Magyarországon a Czilli gróf vezetése alatt álló udvari párt fölött a nemzeti irány diadalmaskodni fog. Jónak látta tehát ezzel szemközt is két vasat tartani a tűzben.

Mátyás király életrajzában, két évtized előtt, tüzetesen elbeszéltem Czilli Erzsébet eljegyzését Hunyadi Lászlóval és házasságát Hunyadi Mátyással. Azóta megjelent új okmányok alapján több pontban módosítanom kell azt, a mit ott elmondottam.

Az *Oklevéltárban* Thallóczy közli Czilli Fridrik és Ulrik grófok — atya és fiú — 1448 június 18-ikán kelt nyilatkozatát, a melyben előadják, hogy régebben kiállított okmányukban Brankovics Györgynek felhatalmazást adtak arra, hogy Erzsébet grófnőt az ő tetszése szerint »bárával összeházasíthassa«.

Ezzel összhangzásban áll az, a mit Capistranoi szent János 1455 július 4-ikén ír Győrből a pápának, ¹ hogy Czilli Ulrik neje, a mikor egy alkalommal látogatásképpen Szendrőre jött, kis leányát, kit magával hozott, atyjánál (»gratia consolationis et gaudii«) hagyta. Ugyanő elbeszéli, hogy a görög szakadár egyházhoz buzgón ragaszkodó deszpót az ő kis unokáját görög szertartás szerint újból megkereszteltette és vallásában neveltette.

A Czilli gróftól nyert felhatalmazással élt Brankovics, és 1448-ban eljegyezte Erzsébet grófnőt, ki ekkor hét esztendő volt, Hunyadi János fiával, Lászlóval.

Ekkorig abban a véleményben voltak a történetírók, hogy ez az eljegyzés, melyről már Bonfin ír, az 1448-ik év őszén történt, azon egyezés alkalmával, a melylyel a rigómezei ütközet után Hunyadi János, Brankovics György fogságába jutván, szabadonbocsáttatását kieszközlötte.

A Thallóczy által közölt oklevélben nem csekély meglepetésünkre, a két Czilli gróf jóval korábban, június havában, hozzájárulását jelenti ki Hunyadi Lászlónak Erzsébet grófnővel, Brankovics által, létrehozott eljegyzéséhez, a mely e szerint az év tavaszán történt.

Hunyadi Jánost ezen frigy tervezésében kétségkívül az a szándék vezette, hogy Czilli Ulrikkel benső viszonyba lépjen és

¹ Ez a levél is csak Mátyás életrajzában megjelenése után 1892-ben látott napvilágot *Fermendzin* alább idézendő munkájában.

így nyugodtan szentelhesse figyelmét a törökök elleni háború ügyének.

Éppen ez időben küldött Sforza Ferencz, milánói fejedelem külön követet Magyarországra, hogy a Hunyadi és Czilli gróf között fennálló ellenségeskedést, melyet a kereszténység érdekeire vésteljesnek ismert föl, megszüntesse és a vetélytársakat kibékítse.¹

Azonban csakhamar a rigómezei ütközet után az ellenségeskedés újból lánggra lobbant. Ennek következménye volt az, hogy Hunyadi János kérésére, V. Miklós pápa 1450 április 12-ikén kelt bullájában érvénytelennek nyilvánította az eljegyzést.

Két évvel utóbb, 1451 augusztus elején, azon egyezségben, melyet Szendrőn magyar főpapok és főurak Brankovics és Hunyadi között létesítettek, megállapított, hogy Czilli Erzsébetet Hunyadi Mátyás fogja nőül venni és a mikor a menyasszony tizenharmadik esztendejét betölti, 1453 november 5-én fog vele egykorú jegyesével egybekelni.

A nagyatya, ebben a korban kivételes gyengédséggel, kijelentette, hogy unokáját »kényszeríteni nem szándékozik« frigyre, a mely tehát az ő beleegyezésétől függ. Továbbá kikötötte, hogy a mikor Hunyadi házához költözik, görög szertartású papok és urak fogják kísérni.²

Mátyás életrajzában úgy vélekedtem, hogy a kitűzött időpontban a házasság nem jött létre, mivel akkor Hunyadi János és Czilli Ulrik között súlyos természetű viszály tört ki. Véleményemnek a bizonyosság jellemét adhatta az a tény, hogy Czilli Ulrik csak 1455 nyarán adta beleegyezését a házassághoz, a mi kiténik Hunyadi Jánosnak 1455 augusztus 1-én kelt okleveléből, a melyben egyúttal megnyugvását jelenti ki abba, hogy a jegyajándék megállapítása egészen Czilli Ulrik tetszésére legyen hagyva.³

Azonban Capistránoi szent Jánosnak fentebb idézett levele kétségtelenné teszi, hogy a házasság és Czilli Erzsébet grófnőnek a Hunyadi-családba való felvétele már jó idővel Czilli Ulrik beleegyezésének megadása és a jegyajándék iránt történt megegyezés előtt, a megállapított időben, 1453 végén, ténynyé vált.

Ugyanis a magyar főrendeknek 1455 június második felében Győrött tartott értekezletére, a melyen a kilenczven esztendőös Brankovics is megjelent, Hunyadi János magával hozta menyét, már mint Mátyás nejét.

¹ A milánói herczeg 1448 április 28-án kelt levele a *Történelmi Tárbán*. IX. 151. l.

² *Téleki* X. 305. l.

³ Az oklevelet közli *Chmel*. Materialien. II. 82. l.

Capistránoi szent János, a ki szintén oda jött, onnan a pápához intézett egyik levelében elmondja, hogy a deszpót a római egyháznak nagy ellensége, a mit azzal is bebizonyított, hogy unokáját, a ki Hunyadi János fiával házasságra lépett (nupta est), . . . hitetlen kalugyerei kíséretében küldötte volt a kormányzó házába, hogy ott az ő hitében neveltessek. Ehhez azután a következő örvendetes tudósítást csatolja. »A kormányzó úr okossága és buzgósága következtében történt, hogy a schismatikuskok mind egymásután eltávolítottak és menyét oly módon neveltette, hogy belőle a legájtatosabb és legkeresztényibb leány lett, a ki tizenhárom éves lévén, felhívásunkra, a mai napon az esztergomi bibornok-érek úr kezeiből, a római szentegyház parancsai szerint, a bérmálás szentségét felvette.«¹

E szerint Brankovics, az 1448 előtt nyert felhatalmazás alapján, egészen önhatalmúlág járt el unokájának házassága ügyében és Czilli Ulrik gróf csak két évvel a házasság megkötése után adta ahhoz beleegyezését. A győri értekezlet után Hunyadi Mátyás neje visszatért Hunyad várába, a hol néhány hónappal utóbb súlyos betegségbe esett és meghalt.²

II.

Brankovics György vizsgálja Szilágyi Mihálylyal.

Aeneas Sylvius (Piccolomini Enea), a későbbi II. Pius pápa, ki a győri értekezlet idején III. Frigyes császár németújhegyi udvarában tartózkodott, egyik történeti munkájában¹ említést tesz Brankovics Györgynek megjelenéséről Győrött. Szól külső megjelenésének felségéről és beszédének tekintélyéről. (In eo sermonis autoritas et corporis maiestas fuit.) Elbeszéli, hogy Capistránoi János kísérletet tett a deszpótát a schismától elvonva, a kath. egyháznak megnyerni. Az agg fejedelem szívesen fogadta a szent szerzetest és meghallgatta tolmács útján előadott érveit, melyekkel őt meggyőzni igyekezett; de azután a következő válaszszal bocsátotta el: »Kilenczven esztendő vagyok, más vallást, mint a melyet őseimtől örököltem, nem ismerek; alattvalóim szemekben szerencsétlen uralkodónak, de bölcs férfinak tűnöm föl; most aggkoromban nem akarok bolondnak látszani; inkább bitófán végezném életemet, mintsem hogy őseim vallását elhagynám«.

¹ *Ferrendžin*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. XXIII. 226. l.

² Hunyadi Jánosnak és nejeének Capistránoi Jánoshoz írt leveleit, melyekben őt menyők betegségéről tudósítják, Mátyás életrajzában ismerttettem. Ezeket a leveleket azóta közrebocsátotta *Pettkó Béla* a Történelmi Tár 1901-iki évfolyamában.

Azután elmondja, hogy Brankovics kevéssel Győrből Szerbországba visszatérése után, orvtámadást intézett fegyveresei által Hunyadi János sógorai: Szilágyi Mihály és László ellen, a kik közül az előbbi elmenekült, az utóbbi felkonczoltatott; mire Szilágyi Mihály csakhamar bosszút állott, fegyveres kísérettel ráütött a deszpóra, a viadalban három ujját elvágta, és mint foglyot Belgrádba vitte, honnan nagy váltságdíj fejében bocsátotta szabadon.

Ezen véres eseményekről egykorú krónikák is szólnak; ² úgyszintén említést tesz V. László királynak 1457 márczius 21-ikén kelt oklevele, a melyben a Hunyadi János ellen felhozott vádak között előfordúl az is, hogy az ő meghagyásából intézte Szilágyi Mihály a deszpót ellen a támadást.

A *Szerbországi Oklevéltár* két adatot szolgáltat ezen eseményről. Az egyik a paviai püspöknek 1456 április 27-iki levelében, arról szól, hogy a szerb deszpót fogságából kiszabadult. Ehhez a püspök hozzáteszi, hogy a király és Hunyadi János között a kibékülés még nem jött létre; a miből következtethetjük, hogy Brankovics elfogatása miatt a király, Czilli Ulrik befolyása alatt állván, Hunyadi Jánossal érezte neheztelését, hitelt adván azon alaptalan vádaskodásnak, mely ő benne látta szerzőjét a támadásnak; míg ez csakis a megtorlás műve volt.

Az okokat, melyek Brankovicsot a Szilágyiak ellen intézett merényletére indították, az egykorú emlékek nem derítik fel.

A második adat Velenceze magyarországi követének 1457 február 3-iki jelentésében áll, a melyben említés történik arról, hogy Szilágyi Mihály György deszpótot megtámadta volt, három ujját levágta és fogságba hurcolta és csak 60.000 arany váltságdíj lefizetése után bocsátotta szabadon.³

Az 1457 márczius 21-iki királyi oklevél és Aeneas Sylvius történeti munkája szintén említést tesznek a váltságdíj kiero- szkolásáról, de az összeget nem jelölik meg.⁴

Mátyás királynak egy későbbi okleveléből tudjuk, hogy Szilágyi Mihály »elégtétel gyanánt«⁵ öcsce megöletéseért, a torontálmegyei Becse és a krassómegyei Somlyó várakat, a hozzátartozó uradalmakkal kapta a deszpóttól.⁵

¹ De Europa. (Opera omnia. Bázeli kiadás.) 397. l.

² Ezeket (a melyekben Brankovics elfogatása 1545 december 14-ikére van téve) feldolgozta Brankovics életiratában *Mijatovics*, kinek szerb könyvét *Hodinka A.* tanár úr szíves volt részemre kivonatolni.

³ *Teleki*, Hunyadiak kora. X. 546. l.

⁴ »Magnam summam« áll a királyi okiratban, »magno auri pondere« a pápa könyvében.

⁵ Ezt Mátyás király 1458 augusztus 20-iki okleveléből tudjuk. *Kaprinai* II. 195. l.

Kevéssel Brankovics György szabadulása után, fenyegető hírek érkeztek a hadi készülétek felől, a melyeket a szultán Szendrő és Nándorfehérvár megvívására irányuló czélzattal tett.

Az érdekek azonossága arra bírta Brankovicsot és Szilágyit, hogy kibéküljenek és így az ellenállásnak közös erővel szervezését lehetővé tegyék. Egyezségekre léptek egymással. Szilágyi ez alkalommal, bebizonyítandó, hogy feledni kívánja a múltat, azt a két uradalmat, a melyet imént kapott a deszpóttól, »az ország javát tartván szem előtt« (ob bonum pacis regni nostri), visszaadta neki.¹

És csakugyan abban a hadjáratban, mely Nándorfehérvár dicsőséges felszabadításával végződött,¹ Brankovics György buzgón támogatta Hunyadi János erőfeszítéseit. Erről tanúskodnak Carvajal bíbornokhoz írt levelei, melyek közül egyik most a *Szerbiai Oklevéltárban* lát először napvilágot.²

Azonban a veszély elmúltával a Hunyadiak irányában ellenséges érzülete ismét felülkerekedett. Vejevel, Czilli Ulrik gróffal, szövetezett megsemmisítésükre. De vajjon az a levél, a melyben ez utóbbi, izléstelen tréfa hangján, ipjának jelentette volna, hogy legközelebb a két Hunyadi-testvér fejével fog neki kedveskedni, megiratott-e, kétséges.

Az azonban bizonyos, hogy Czilli Ulrik megöletése után Brankovics György arra szánta el magát, hogy véglegesen szakít Magyarországgal. Követeket küldött a szultánhoz, meghódolását jelentve be, a mit szintén a *Szerbiai Oklevéltárban* közlött egyik olaszországi levélből tudunk meg. A tárgyalások befejezését Brankovics György nem érte meg. Követei, a megkötött egyezés okirataival — halála után érkeztek Szendrőbe.³

III.

Brankovics György utóda és végrendelete.

Aeneas Sylvius idézett munkájában Brankovics György megsebesüléséről szóló elbeszélését azzal fejezi be, hogy a seb — bizonyára a sebesültnek agg kora miatt — tökéletesen be nem gyógyulván, siettette halálát. Ez azonban egy évvel a sebesülés után következett be, 1456 deczember 27-én. Ezt a dátumot korábbi munkáimban nem fogadtam el; mert a szerb krónikák

¹ Az imént idézett oklevélben.

² Ez 1456 július 13-án Bacsán íratott. Egy másik levelét, mely 1456 június 27-én van keltezve, kiadta régebben *Makusev*, Monuments. II. 10. 1.

³ A milánói herceg velencei követének 1457 február 5-iki jelentése, mely tévesen (a velencei időszámítás tekintetbe vétele nélkül) van 1456 február 5-ikére helyezve. Sz. O. 196. 1.

megbízhatósága nem áll minden kétségen felül; az idézett 1457 márczius 21-iki királyi oklevél oly módon szól Brankovics Györgyről,¹ hogy annak akkor életbenlétét kellett föltételeznem; Aeneas Sylvius pedig 1458 márczius 9-én írt levelében Mátyás megválasztása és György deszpót haláláról egyszerre tudósítja Orsini bíbornokot.²

A *Szerbiai Oklevéltár* most teljesen igazolja a krónikák feljegyzését.

Ugyanis Velence követe 1457 február 23-án tudósítja a dogét, hogy január 29-én Szerbiából Budára egy vajda érkezett, a ki György deszpót halálát jelentette a királynak.

Ellenben ugyanaz a jelentés megezáfolja azt a tudósítást, a mit a György halála után bekövetkezett eseményekről adnak a a szerb krónikák.

Ezekre támaszkodva, Thallóczy a *Szerbiai Oklevéltár* bevezetésében azt írja, hogy Brankovics György három fiút hagyott maga után; a két idősebbet, Gergelyt és Istvánt, a török szultán megvakíttatta, míg ezt a sorsot a legifjabb, Lázár, elkerülte; ennél fogva a vén deszpót a trónörökösödés kérdésében akképen intézkedett, hogy három fiából tanácsot alkotott és feleségét megtette mintegy tanácselnöknek; de Lázár csakhamar megúnta a gyámságot és anyját láb alól eltétetvén, már 1458 január elején elfoglalta a hatalmat. A Tanulmányokhoz csatolt nemzedékrendi táblán Lázárt 1456—1458 között társuralkodónak és deszpótnak jelezi.

Már pedig az imént idézett követi jelentés tanúsága szerint Lázár néhány nappal atyja halála után mint a hatalom teljes birtokában levő egyedüli deszpót küldi Budára követeit, a kik által trónralépését a magyar királynak tudomására hozta.³

Uralkodása rövid tartamú volt. Thallóczy szerint 1458 január 20-án hűnyt el. De ehhez kétség fér.⁴

¹ »Illustrissimum principem Georgium despotam Rasciae, nobis fidelissimum«. A »quondam« kifejezést mellőzi.

² »Georgius despota Rasciae mortuus est«. *Kaprinai* II. 149. l.

³ A követek küldéséről a *Szerbiai Oklevéltár*nak még egy másik darabja is tesz említést. Ez a milinói herceg velencei követének 1457 február 5-iki jelentése, a mely azonban ott tévesen van 1456 február 5-ikére helyezve. Miután Czilli Ulrik megöletéséről van benne szó, szükségkép 1457 elejéről kell lennie. A levél az 1456 február 5-iki dátumot viseli ugyan, de ez, tekintettel a velencei gyakorlatra, 1457 február 5-ikének felel meg.

⁴ Ugyanis mint látni fogjuk, Carvajal, Lázár haláláról és alább tárgyalandó végrendeletének tartalmáról értesülvén, 1458 január 30-án Budáról elindult Szerbország elfoglalására, miután ez ügyben előbb a magyar főrendekkel tárgyalásokat folytatott és megállapodásra jutott. Valószínűtlennek tartom, hogy Lázár deszpótnak Szendrón bekövetkezett halála után tíz napra Carvajal útnak indulhatott.

Végrendeletében meglepő módon intézkedett országa sorsáról. Fiúgyermeket nem hagyott hátra, csak három leányt. Megvakított testvéreit, kik közül az egyik a szultánnál keresett volt menedéket, uralkodásra alkalmasoknak nem tarthatta. Gyűlölte a törököt és még inkább a magyart.¹ Ohajtása az volt tehát, hogy sem az egyiknek, sem a másiknak hatalma alá ne kerüljön Szerbország.

E miatt ő, a szakadár egyházhoz tartozó fejedelem, arra a merész elhatározásra jutott, hogy országát a római szent-széknek hagyományozza.

Erről a tényről ekkor is tudomásunk volt, III. Calixtus pápa 1458 márczius 14-iki leveléből, a melyben a bíbornoki testület egyik tagját arról értesíti, hogy a szerb deszpót meghalt és úgy rendelkezett, hogy országát »a pápa és az apostoli szék részére« a magyarországi legátus, Carvajal bíbornok, vegye át.²

Ezt megerősíti most a *Szerbországi Oklevéltár*, Velence magyarországi követének Budán 1458 január 29-én kelt³ jelentésének közzétételével.

E szerint a velencei követ Szilágyi Mihálytól, a megválasztott kormányzótól, a következő értesítést kapta: az elhalt Lázár szerb deszpót úgy intézkedett, hogy »országa a szent-szék magyarországi legátusának adassék át«; ennél fogva a Budán együttlevő főrendek hozzájárulásával, a kormányzó fölkérte a legátust, haladéknélkül menjen Szerbországba; rendelkezésére bocsátották a Nándorfehérvárott táborozó mintegy 1500 fegyverest; két főúr pedig ajánlkozott, hogy őt kíséreni fogják; mire Carvajal a reá

¹ Erre nézve az *Oklevéltár* két érdekes adatot tartalmaz. Az 1457 február 3-iki budai jelentésben a velencei követ úgy nyilatkozik, hogy ha a szultán magától nem is jönne Belgrád megvívására, Lázár deszpót még a saját költségén is meghívna »per il sdegno ha contra contra questo regno«. 1458 április 10-én pedig Velenczéből írják Milánóba, hogy a szerbek »molto son odiosi verso Ungari«.

² Ezt a levelet közli *Kaprinai*, Hungaria Diplomatica II. 152. l. Tekintettel erre a levélre és arra az időre, a melynek ezen római levél megírása és a végrendelező deszpót Szendrőben bekövetkezett halála között szükségképen le kellett folynia, úgyszintén Enea Silvio bíbornoknak Rómából 1458 márczius 9-én egyik társához intézett levelének tartalmára (»Georgius despota mortuus est«) korábbi munkáimban (Carvajal János bíbornok magyarországi követségei, 1889 — Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal, 1902) Szerbországnak a szent-szék fennhatósága alá helyezését, tévesen, Brankovics Györgynek tulajdonítottam.

³ Ez a jelentés tévesen 1457 január 29-ikére van behelyezve. Mivel Mátyás királynak a prágai fogságból kiszabadítására czélzó actióról szól, természetesen ki van zárva az, hogy 1457-ben iratott.

bízott feladatra vállalkozván, késznek nyilatkozott, hogy január 30-án útra kél.

Természetesnek találjuk, hogy a magyar főrendek, kikre ekkor, néhány nappal Mátyás megválasztatása után, elsősorban fogoly-uralkodójuk hazahozatalának és a belső béke megszilárdításának gondjai nehezettek, örömmel fogadták a legátus áldozatkész ajánlatát. Nem aggaszthatta őket az a gondolat, hogy ezzel a magyar korona fennhatósági jogait kockáztatják; mert bízhattak abban, hogy azok érvényesítését a szent-szék annak idején nem fogja akadályozni.

Feltűnőbb a legátus gyors elhatározása. A nélkül, hogy a szent-szék részéről a fölhatalmazást előlegesen kieszközölte volna, nem gondolva a nehézségekre, a melyeket a téli évszak zordon-sága útja elé gördíteni fog, sem azokra a veszélyekre, melyek személyét a törökök és a szakadár szerbek részéről fenyegethetik — habozás nélkül megindult.¹

Szintén Velence magyarországi követének, a *Szerbországi Oklevéltárban* közlött, (1458 márczius 20-iki) jelentéséből tudjuk meg, hogy Carvajal márczius 12-én, tehát negyven napi távollét után, visszaérkezett Budára. Útjáról röviden csak annyit mond el, hogy eredménytelenül járt, mert a török csapatok elárasztották az országot, úgy hogy kezükbe esett a kormányzó követe, a ki az ő jövetelét volt bejelentendő a szendrői udvarnál, minélfogva kényszerítve látta magát a visszavonulásra.²

Aeneas Sylvius bíbornok és Carvajal egy XVIII. századbeli életírója, — kiknek alkalmuk volt a legátusnak Rómába küldött, sajnos elveszett, jelentéseit olvasni, följegyzik, hogy ő Szerbországban fegyverre szólította a lakosságot, több végvárat megerősített, az ellenséggel megütközött és ismételten életveszélyben forgott.³

Csak több héttel Budára visszaérkezése után (április 20-án) kapta kézhez a pápai bullát, a mely teljhatalommal ruházza föl a végből, hogy Szerbországot és lakóit szent Péter apostol és a szent-szék védnöksége alá fogadja, azokat, kik ellenök támadni

¹ Érthetetlen, hogy Aeneas Sylvius De Europa című (már idézett) munkájában Carvajal szerbországi expedíciójáról szólván, Lázár deszpót végrendeletét nem említi, hanem azt adja elő, hogy Lázár halála után özvegye segítséget kért a magyar főrendektől és ezeknek kérésére (»invitatus») határozta el magát Carvajal a szerbországi vállalatra.

² Az *Oklevéltár* egy másik darabjában is említés történik Carvajal visszatéréséről. 1458 április 10-ikén. Velenczéből Milánóba írt levélben áll: »Crede quel legato sia levato di quel payse piu per suspecto de la persona soa che altramente«

³ *Aeneas Sylvius* idézett munkája és *Lopez*: De rebus gestis Johannis cardinalis Carvajal. Romae, 1752.

merészelnének, egyházi büntetésekkel sújtsa, az ország békessége és jóléte érdekében, belátása szerint, a megfelelő intézkedéseket tegye meg.¹

Azonban ez alatt a helyzet teljesen megváltozott. Szemközt a szerb trónért versengő praetendensekkel,² le kellett mondania arról, hogy Szerbországnak a szent-szék részére átvételét megkísértlte.

FRAKNÓI VILMOS.

A Péchujfalusi Péchy-család levéltári lajstroma. A család megbízásából szerkesztette dr. *Gárdonyi Albert*. Budapest, 1909. Franklin-társ. kny. 8-r. VIII, 453 l.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának 1908. évi utolsó jelentése szerint³ már 85-re rúg az ott letétként elhelyezett családi levéltárak száma. Mennél jobban növekszik azonban az így egybegyűlő, mérhetetlen becsű anyag, annál inkább érezhető a megfelelő lajstromok (elenchusok) és mutatók hiánya, a mit az iratoknak időrendben való elhelyezése — ha bizonyos szempontokból kielégítheti is a kutatókat — korántsem pótol. Méltó hálára kötelezte tehát a kutató közönséget a Péchujfalusi Péchy-család azzal, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban letéteményezett levéltárához pontos lajstromot készítettet, s azt most nyomtatásban is közrebocsátotta.

Mint e lajstromból látjuk, a Péchy-levéltár nem tartozik a leggazdagabb családi levéltárak közé. A lajstrom ugyanis mindössze 3349 oklevélkivonatot (regeszta) tartalmaz, s ez sem mind önálló darab, a mennyiben a szerkesztő külön szám alatt vette fel azokat az oklevélszövegeket, melyek csak későbbi oklevélben átírva vagy más iratokkal együttesen lemásolva maradtak fenn. A 3349 kivonatból a mohácsi csata előtti időre esik 104 darab, és pedig a XIII. századra 13, a XIV-re 55, a XV-re 24 s a XVI-ra 12; a többi kivonat pedig következőleg oszlik meg: a XVI. századból van 192, a XVII-ből 441, a XVIII-ből 994 s a XIX-ből 1718. A levéltár anyagának tehát több mint fele a múlt század terméke; s éppen ebben a részben nagyon sok olyan darabot találunk, melynek, ha annak idején megvolt is a maga

¹ Az 1458 márczius 15-én kelt bullát közli *Theiner*, *Monumenta Hungariae*. II. 308. — Sajátszerű, hogy a pápa a deszpót végrendeletéről nem tesz említést, hanem abból indul ki, hogy a deszpót haláláról értesülvén, az ország javáról gondoskodni kíván. A bulla megérkezésének időpontját Velence magyarországi követének 1458 április 24-iki jelentéséből tudjuk.

² Ezekről a második közleményben szólnak.

³ *Magyar Könyvszemele*, 1909. 74 l.